

SÖZLÜ ANLATININ HAFIZASINDAN: SİNOP CEZAEVİNİN KAHRAMANLARI VE KAHRAMANLAŞTIRMA

**From the Memory of the Oral Narrative: Heroes and Heroisation of the
(Historical) Sinop Prison**

Yrd. Doç. Dr. Zeliha Nilüfer NAHYA*

ÖZ

Bugün kahramanlıkları tartışılmalı olsa da, halk tarafından kahramanlaştırılabilen kişilerin, halkın dünyasındaki sözlü anlatım biçimleri incelenerek, kahramanlaştırma sürecinin anlaşılmasına katkıda bulunabilecek birkaç öneri sunulabilir. Buradan hareketle bu makale, 1996 yılında kapatılan ve 1999 yılından bu yana da müze olarak kullanılan (Tarihi) Sinop Cezaevinde bulunmuş kimi mahkûmların, anlatılar, cezaevi koşulları ve halkın cezaevi-mahkûmiyet ikilisine bakış açısı üzerinden kahramanlaştırılmalarına odaklanmaktadır. Sinop cezaevi, ünlü mahkûmlarının yanı sıra zor yaşam koşullarıyla da ün salmış; ancak günümüze sadece hikâyeleri kalmış bir cezaevidir. Bu nedenle bu makale, yerel halkın hafızasında cezaevine ilişkin hatıralardan yola çıkarak, bu ünlü mahkûmlara ilişkin anlatıları ve bu anlatılardaki cezaevi kahramanlarını incelemeye ve kahramanlaştırılmalarını anlamaya çalışmaktadır. Bu ünlü isimlerin, cezaeviyle neredeyse iç içe yaşamış olan yerel halkın anlatıları ve düşünceleri kapsamında, nasıl birer kahraman haline getirildiği ve kahraman tiplerinin içlerinin nasıl doldurulduğu bu çalışmanın temel sorunsalıdır. Genel olarak kahraman figürü, yoksulun, kimsesizin yanında olan, adaletsizliğin karşısında duran, gerekirse intikam alan, güçlü, saygın tavrıyla halkın aklında yer edip, geçmişten bu yana şekillenerek kalmıştır. Bu çalışmanın dayandığı alan araştırmasına göre, cezaevindeki mafya liderlerinin, kabadayların ve ünlü mahkûmların kahramanlıklarıyla kimi noktalarda benzerlikler göstermektedir. Bu anlatılarda kadın mahkûmlardan kahramanlaştırılan bulunmamaktadır. Son olarak, halkın intikama kadar varabilen adalet beklentisini ve yoksulluk sıkıntısını, bir kahraman üzerinden nasıl dile getirdiği de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kahramanlar, kahramanlaştırma, eşkıyalık, Sinop, Sinop Cezaevi

ABSTRACT

Several suggestions can be offered for understanding the heroisation process by examining the oral narratives of people who accepted some people as heroes, although the heroism of these heroes has been seen as controversial. This article focuses on some prisoners who have been heroised through the narratives, the prison conditions and the aspect of the local people on prison and conviction in (Historical) Sinop Prison which was closed in 1996 and transformed into museum in 1999. Sinop prison was famous not only for its famous inmates but also for the hard living conditions which prisoners endured; but today only the stories remained. Therefore, this article tries to determine the stories of these famous prisoners and their heroisation, and to understand this heroisation through the memories of the local people in Sinop. Thus, the main problem of this study is to understand the heroisation process and the content of the hero types. In general, the hero figure protects the poor and the helpless, takes revenge; they are against injustice, mostly powerful and dignified. It has similar points to the heroisation of the mafia leaders, bosses or some famous prisoners. This research shows that the expectation of justice and the difficulties of poverty are implied by utilization of these heroes.

Key Words

Heroes, heroisation, banditry, Sinop, Sinop Prison

* Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri/Türkiye, znilufernahya@erciyes.edu.tr

Hemen hemen her kültürün sözlü geleneğinde birçok kahraman vardır ve bu kahramanlar bu anlatılarla akılda kalır; hatta mitleşir. Yaşayıp yaşamadıkları kimi zaman tartışılan; bazen Homeros gibi antik tarihçilerin, bazen tarih kitaplarının satırları arasında rastladığımız bu kahramanların çoğu, her zaman tanınmayabilir, hatırlanmayabilir ya da en önemlisi benimsenmeyebilir. Ancak mitler, öyküler, efsaneler veya destanlar gibi halk anlatıları aracılığıyla tanıdığımız bu tiplerin ortak özelliği, birilerinin ya da gerilerde kalmış hayatların ve anlatıların kahramanları olmalarıdır. Masalların, destanların, efsanelerin kahramanlarına ilişkin olarak geçmişte ve günümüzde birçok çalışma yapılmıştır. Lord Raglan'dan (1956) Propp'a (2003) kadar birçok araştırmacı, kahramanlar, onların hayatları ve onlar üzerine anlatılar hakkında çalışmış, kimi zaman kalıplar çıkarmış kimi zaman da sosyal değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹

Halkın kahramanlaştırma süreçleri de bir o kadar dikkat çekicidir. Kahramanın bir süreç içinde nasıl ortaya çıktığına ve kahramanlaştırmanın hangi süreçlerle yapıldığına dair doğrudan değerlendirmeler olmasa da, halkın kahramana veya kahramanlarına bakışı hakkında fikirler bulunmaktadır. Halkın bu bakışı, sözlü anlatılar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Örneğin Oğuz'un belirttiği gibi "geleneksel anlatı bağlamı, destan, hikâye, mit ve efsane gibi anlatıların kahramanlarını gerçek kişiler olarak görmektedir" (Oğuz 2012: 55). Halka göre anlatılardaki kahramanlar gerçek kişilerken, bunu dışardan dinle-

yen kişiler ya da sonraki nesiller için "gerçekliği şüpheli" kişilere dönüşebilir. Fakat anlatı, kahramanın sahibi olan halk için gerçek bir öyküdür. Bir anlamda anlatı, halk için kahramanı gerçek kılan aracıdır: kahraman gerçektir çünkü bir anlatısı vardır. Benzer şekilde Dorson, bir halk kahramanının yaratılması için, birbirine bağlı insanların, mahalli ve mesleki bir karakter hakkında anlatılar ve baladlar söylemeleri gerektiğine dikkat çekmiştir. Hatta bu kahramanın ünü, küçük ucuz romanlar, taşra hikâyeleri gibi alt edebi kanallardan yayıldığı ve yazılı olsa bile hikayelerinin halk gruplarına yakın ve yerel gelenek üzerinde etkili olduğu takdirde, kahramanın efsanevi dahi sayılabileceğini belirtmiştir (Dorson 1977:199).

Bu çalışma ise Sinop halkı arasında anlatılagelen kısa anlatılara odaklanmaktadır. Bir dönem (Tarihî) Sinop Cezaevi'nde "yatmış" kimi mahkûmların, anlatılar, cezaevi koşulları ve halkın cezaevi-mahkûmiyet ikilisine bakış açısı üzerinden kahramanlaştırılma sebeplerini incelemektedir. Çalışmaya konu olan Tarihî Sinop Cezaevi, Türkiye'nin en ünlü tarihî cezaevlerinden biridir. Cezaevinin bulunduğu Sinop şehri, Türkiye'nin kuzeyinde bulunan ve iki doğal limanı nedeniyle antik dönemden bu yana deniz ulaşımında önem taşımış olan bir şehirdir. Bu doğal avantajı, şehre askeri olanaklar sağladığı gibi, şehrin tarihini de belirlemiştir. Şehirdeki kale de bu nedenle oldukça eskidir (M.Ö.183) (Çakmaklıoğlu 2004: 1). Ancak iç kale ise 1214 yılında Selçukluların şehri fethinin ardından inşa edilmiştir ve bugün Tarihî Sinop

Cezaevi'nin yapısını oluşturan da bu iç kale'dir. Kırım'a yönelik deniz aşırı bir keşfin ardından Sinop'a bir askeri güç de konuşlandırılmıştır (Ersoy 1997: 11). Her ne kadar ilk gemi tersanesi Candaroğulları Beyliği döneminde inşa edilmişse de, daha sonra restore edilmiştir. Tersanenin önem ve ün kazanması, 1461'de fethinin ardından Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir (Ünal 1999:796).

Bir belgeye göre kalenin bir zindan olarak kullanılması 1568'dir (Çakmaklıoğlu 2004: 16) ve Veysel Paşa, 1885 yılında, bugün gördüğümü U şekilli cezaevini inşa ettirmiştir. Ardından, Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1939 yılında, kuzeydeki iç kaleye İslahavi olarak kullanmak amacıyla bir cezaevi daha eklenmiştir. Cezaevinin yanında bir sürgün şehri olarak da kullanılan Sinop, politik hükümlüleri ile de ün salmıştır. Son olarak hükümlülerin, 1996 yılında Sinop şehrinin dışına inşa edilmiş olan E tipi cezaevine naklin ardından, eski cezaevi kapatılmış ve bu yapı, 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından 'tarihî sit alanı' ilan edilmiştir² (Ersoy 1997).

Cezaevine ününü sağlayan, cezaevi koşullarıyla beraber cezaevinde yatmış olan ünlü isimlerdir. Bu ünlü isimlerin, cezaeviyle neredeyse iç içe yaşamış olan yerel halkın anlatıları ve düşünceleri kapsamında, nasıl birer kahraman haline getirildiği ve kahraman tiplerinin içlerinin nasıl doldurulduğu bu çalışmanın temel sorunsalıdır. Bu çerçevede, bir alan araştırmasıyla yerel halktan kişilerle görüşülmüş, anlatılan hikâyeler, anılar, cezaevi içi ve dışına ilişkin yaşama dair bilgiler ve düşünceler alınmıştır.³

Araştırma öncesinde Tarihî Sinop Cezaevinde kalan ünlü kişilerin kimler olduğu listelenmişse de daha ziyade, cezaeviyle iç içe yaşayan halkın aklında kalan bu ünlü isimlerin kimler olduğuna odaklanılmıştır. Ancak araştırma süreci, ünlü isimlerin çoğunluğunun ünlü kabadayılar, mafya babaları ya da cezaevinde "nam yapmış" koğuş ağaları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bu durum, halkın adalet anlayışıyla bu ünlülerin örtüşebilme ve yine bu kişilerin halkın gözünde kahramanlaşabilme sebeplerini düşündürmüştür. Buradan hareketle, araştırmada elde edilen verilerin, bahsi geçen "azılı suçluların" kahramanlaştırılması kadar neden kahramanlaştırıldığına dair açıklamalar da sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kahramanlar ve Kahramanlaştırma

Klapp'ın de altını çizdiği gibi toplumsal açıdan kahramanlar yüceltilir ve onlara özel bir statü verilir; çeşitli dramlarla, efsanelerle, hatıratlarla, kalıntılarıyla vb. anılarla hatırlanırlar; organize kültler aracılığıyla doğrudan saygı ya da kutlama kabul ederler (Klapp 1948:135). Yanı sıra kahramanlar, özellikle antik dönemlerde kültik bir tip olarak da yaşatılmıştır. Başta Antik Yunan olmak üzere birçok antik kültürde kahraman tapımlarına da rastlanmıştır.⁴ Eliade, Antik Yunan kahramanlarının hem iyi hem de kötü olabilecekleri gibi, çelişkili, sıra dışı ve hatta sapkın kişilikleri olduğunu belirtmiştir. Onlar, "yenilmezdirler (Akhileus gibi) ama yine de sonunda öldürülürler; güçleri ve güzellikleriyle olduğu kadar, canavarca özellikleriyle de sivrilirler (dev gibi veya ortalama-

nın çok altında bir boy); yabanıl hayvan suretindedirler veya hayvana dönüştürülebilirler” (Eliade 2003: 349). Kahramanlar, çok güçlüdürler; rakiplerini her zaman yenerler; bazı istisnalar dışında yenilmez ve zarar görmez şekilde karşımıza çıkarlar (Klapp1949:19).

Hobsbawm'ın ilgi alanına giren sosyal haydutlar ise *lord* ya da devlet güçlerince suçlular olarak tanımlanan; ancak köylü toplumla iyi ilişkiler içinde bulunan ve yine kendi insanlarınca kahraman, şampiyon, intikam alan, adalet çoğu zaman da özgürlük savaşçısı; hayran olunan, yardım edilen ve desteklenen kişilerdir (Hobsbawm 1969: 13). Onun bu tanımlaması, daha çok Anadolu topraklarının birçok köşesinde ve birçok tarih diliminde karşımıza çıkan eşkıyalığa denk düşmektedir. Yine de bu tanımlama halkın adalet, intikam ve yoksulluğa bakışı ve bunlara bağlı olarak kendi kahramanlarını yaratması bakımından bir fikir edinilmesini sağlayabilir.

Akla gelen ilk örnek olarak Köroğlu, en ünlü destan kahramanı olarak Anadolu halk geleneğindeki destansılaşabilen kahraman tipolojisini vermektedir⁵. Bu tipoloji, Boratav'a göre toplumun beklentilerinden hareketle kurgulanmıştır.

“Halk geleneği, Köroğlu'nda zalimleri cezalandıran, fakirleri koruyan, eşitlik ve adalet düzeni kurmayı deneyen ideal bir kahramanı görmek istemiştir; onun adının destanlaşmasında halkın bu özleminin de büyük payı vardır” (Boratav 1973: 62).

Konuya Tarihî Sinop Cezaevi açısından bakıldığında, yasalara aykırı eylemlerde bulunmuş kişilerin, Sinop halkının gözünde bir çeşit kahraman

mertebesine oturtuldukları, yaşadıkları ya da çıkardıkları olaylarla bu kahramanlık statüsünü kazandıkları görülmektedir. Cezaevi kahramanlaştırmasının, esasen ayrı bir yapı olarak, *doğrudan* eşkıyalık ya da sosyal haydutlukla birebir örtüşmesi söz konusu olmamakla beraber, bakılmak istenen nokta esasen kahramanlaştırma hususudur. Kahramanlaştırma, cezaevi gibi bir ortam söz konusu olduğunda baskın oranda adalet duygusuna yönelik fikirler vermektedir. Ancak araştırmanın geneline hâkim olan adalet anlayışına ilişkin veriler, daha ziyade kahramanlaştırma açısından ele alındığı takdirde bir nedensellik açıklamasına zemin oluşturabilmektedir.

Dolayısıyla yazının eksenini daha çok bu nedensellik olacak ve toplumda dün eşkıyaların bugünse bazı mahkûmların kahramanlaştırılması olarak karşımıza çıkan durum, zaman zaman karşılaştırılacak bazen de sadece Sinop cezaevinin kahramanları üzerinde durularak, sadece kahramanlaştırma olgusu anlaşılmalı çalışılacaktır.

Neden Kahramanlaştırma?

Sinop şehrinin hapishaneyle iç içe yapısı, hapishane merkezli anlatıların oluşmasındaki ilk gerekçedir. Gündelik yaşamını sürdüren yerel halkın aklında hapishanenin de olduğu birçok görüşmede dile getirilmiştir: “Düşünsene hemen duvarın arkasından insanlar geçiyor; aranda belki beş metre var. Sen içerdesin, o dışarıda” (Ev hanımı). Bu yaşam şekli içinde, yerel halkın birbirine aktararak oluşturduğu sözlü anlatı dünyasında ortaya çıkan kahramanların ve kahramanlaştırmanın alt yapısı, genel olarak üç ana sebep üzerinden oluşturulmaktadır:

1. Koşulların Zorluğu

Yerel halkın gözünde oldukça disiplinli görülen Tarihî Sinop Cezaevi hakkında dışardan yapılan betimleme, genel olarak çok zor koşullara sahip olduğu yönündedir. Denizle adeta iç içe olan yapısı nedeniyle *rutubetli*, -diğer cezaevlerinden farklı olarak- dış cephesi *surlarla çevrili*, Osmanlı döneminden kalma yapısı nedeniyle bir cezaevini daha da zorlaştıran *zindan* (halk arasında *domuzluk*), *malta* gibi yaşam koşullarının daha da zorlaştığı özel hücreler bulunan, buralarda çoğu kez *game* tabir edilen büyük farelerle *arkadaşlık edilen*, savaş zamanlarında kedi yemeye kadar varabilen *açlık* dönemleri yaşanabilen, *dayak* ve *işkençeye* maruz kalınan ve bir cezaevinden çok kaleye benzeyen bir mahkûmiyet alanıdır.

“Azılı” tabir edilen, çok sayıda cinayet, saldırı, yaralama ve soygun suçundan mahkûmun yattığı bir mekân olduğundan, sosyal yaşam açısından da hayli sert ve acımasız bir ortamda yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir.

2. Kaçılması İmkânsız Bir Yer

Cezaevinin surlarla çevrili kale yapısı, kaçışın imkânsızlığını tek başına ispatlar gibi görünmektedir. Ancak birçok cezaevinde olduğu gibi Tarihî Sinop Cezaevinden de kaçmayı başaranlar elbette olmuştur. Anlatılara göre kaçmayı başarabilen kişilerin çoğunluğu surları aşmak yerine başka yollardan kaçabilmiş ancak yalnızca E. A. surları aşarak bu cezaevinden kaçmayı başarabilmiştir. Surların daha kısa olduğu bir noktadan kaçabilen Boyabat Canavarı ise bir dikkatsizli-

ği değerlendirmiştir. Fakat anlatılara bakıldığında firarı neredeyse imkânsız cezaevinden kaçabilen kişiler, genellikle yaşadıkları bir talihsizlik sonucu ya yakalanmışlar ya da öldürülmüşlerdir. E. A.’yı kahraman yapan surları aşabilme başarısı da yine parasızlığı ve şanssızlığı sonucunda hüsrarla son bulmuştur. Bu hikâyesi ise ona anlatılarda özel bir yer vermiştir: “E. A., hapishane yakılınca, evimi yakmayın diye ağlamış...” (Esnaf)

Yerel halk için cezaevinden kaçmak kadar, coğrafi yapısı nedeniyle şehirden kaçmak da bir o kadar güçtür. Yolun bir tarafı tamamen denize uzandığı için şehir, tek bir giriş çıkışa sahiptir ve orası da oldukça dar bir noktadır. Beraberinde, Sinop küçük bir şehirdir; öyle ki 60’larda yabancı birisi “damgalı eşek gibi” (Emekli İşçi) belli olmaktadır.

3. Koşullara Rağmen Cezaevi İçinde Kurulan Egemenlik

Yerel halk, her ne kadar şehirlerinin cezaeviyle anılmasından ve tanınmasından rahatsızlık duyuyorlarsa da, cezaevini *ünlü* yapan ilk unsurun cezaevinin koşulları, ikinci unsurun da cezaevinde kalan ünlü kişiler olduğunu dile getirmektedir. Fakat bu ünlü kişilere bakıldığında ortaya şöyle profil çıkmaktadır. Öncelikle bu kişiler, zor koşullarda egemenlik kurabilmiş kişilerdir ve bu çerçevede iki gruba ayrılabilirler. İlk grup, tüm Türkiye tarafından bilinen ve döneminin ünlü mafya liderleri ya da kabadayılar olarak görülen, gazetelerde sık sık işledikleri veya karıştıkları suçlarla gündeme gelen kişilerdir. İkinci grup ise daha çok yerel halkı tarafından bilinen, çoğu zaman ancak yerel gaze-

telerde adı geçen, ama daha çok halk anlatılarıyla ünleri yayılmış ve yaşamakta olan kişilerdir.

Cezaevi koşullarına tekrar dönersek, kaynak kişilerin birçoğu, cezaevi içindeki yaşamda tüm koşulların yanında kendine özgü bir ekonomik sistem kurulu bulunduğunu belirtmektedirler. Bu ekonomik sistem, kumar⁶, uyuşturucu satışı, haraç, banyo için sıcak su satılması ve yiyeceklerin paralı olmasını kapsamaktadır. Hapishane dışında olduğu gibi içinde de farklı sınıflardan insanlar yaşamakta ve geçimlerini (en basitinden kantin alışverişlerini) sağlamak için paraya ihtiyaç duymaktadırlar:

“Yani burası böyle yani. Ya kalbur üstü yaşacaksın, ya da ayaktaki mi olacaksın, ya da dindar olacaksın. Kalburüstü yaşayanlar cezaevinde parası olanlar, ağa takımları gibi. Etrafında adam doyurabilen. Ayaktakımı da hizmet eden takım olabilir. Meydancıdır, hizmetçidir falan. Dindarlar da hiç kimsenin işine karışmaz beş vakit namaz kılar, kimsenin önünü kesmez, birisinin yanına gidip oturmaz. O Allah’la baş başa. Onların da bir sorunu olmaz yani. Ama birinci dediklerimin sorunu çoktur. Kavga- lar olur, ölümler oradan başlar.”(Eski Mahkûm)

“Eskiden yüz kişi seksen kişi bir yerde yatıyor. Orda tabi neyle vakit geçirsin adam, kumarla vakit geçirecek. Kumarı kim oynar, dışardan parası gelen oynar. İçerde parası olmayan orda o kabadayı mahkûmlara aşçılık yapar, şebekecilik yapar, temizlikçilik yaparlar. Orda fakirlerin işi o. Orda zenginler de krallar gibi onların üstünden para kazanırlar.” (Esnaf)

Bazı mahkûmlar, cezaevi içinde kendi geçimlerini sağladıkları gibi bazıları da ailelerinden yardım almaktadırlar ki anlatırlar, mahkeme masrafları da dâhil edildiğinde hapishane yaşamının ne kadar zor olduğunu göstermektedir:

“Ankaralı bay bayan bir aile geliyor. Bu hadise, oğlu yapmadan önce cinayeti, çok zenginmiş[ler]. Oğlu cinayet yaptıktan sonra ziyarete gelecek, Sinop cezaevine, parası yok. Komşusundan yol parasını alıyor. Geliyor bize durumu anlatıyor. Otel parası, yemek parası almıyoruz, idare ediyoruz. Çok zengin bir aile bu duruma düşüyor.” (Esnaf)

Bu koşulların hapishane içindeki egemenlik ilişkileri için doğrudan kullanıldığını da bir başka hikâyeden öğreniyoruz:

“Şimdi Marmara Hasan, esmer, renkli mavi gözlü, olağanüstü yakışıklı. Yani şöyle, şimdikininki bazı kabadayıları, kamuoyunda isimleri geçer, Türkiye’de nam salmış kabadayılar- dan çok, halkın sevdiği fakirleri koruyan bir kişi. Şimdi cezaevindeki diğer nüfuzlu kabadayılar bunu hiçbir şeyle yola getiremiyorlar. Ne rüşvetle ne dövmekle çünkü çok güçlü, kendisini koruyor, mahkûm seviyor. Marmara lakaplı Hasan’ı esrara alıştırıyorlar, uyuşturucuya ve Hasan bitiyor; gidiyor. Bütün kişiliği bitiyor. Onun için derler Marmara Hasan gibi yandı.” (Avukat)

Bu hikâyedeki bir başka nokta, hapishanedeki ekonomik ilişkileri ve bunun mafya, kabadayılar vb. ile ilişkisini ortaya koymaktadır: “Fakir babası”. Daha çok zengin mahkûmlar olarak bilinen mafya liderlerinden ve

büyük kabadayılardan korkulmasına ve yanı sıra merhametsiz ve katli olarak anlatılmalarına karşın, fakir insanları koruyup kolladıkları görüşü de genel olarak hâkimdir.

“Çok merhametli, halkın dışardan bildiği gibi değil. Mağdurun, yoksulun yanındadır.”(Ev Hanımı)

“Kabadayılar, külhanbeyi insanlar en efendi insanlardır. Aynı zamanda gariban babalarıdır bunların ekseriyeti. Onun için onu idare ve herkes, yani cezaevindeki insanlar, korur. En rahat korunacak yer de Sinop cezaevidir.”(Eski Mahkûm)

Benzer örnekler dünya mafya tarihinde görülebilir. Al Capone, ünlü bir mafya lideri olmasının yanında en yardımsever mafya lideri olarak da ün salmıştır. ABD’deki Büyük Bunalım sırasında, Chicago’da çorba mutfakları kurdurmuş ve birçok insanı doyurmuştur (Civitello 2008:310). Başka örnekler veren Sifakis ise, bu yardımseverliği, mafya liderlerinin “kendi itibarlarını parlatmak için en iyi yol” olduğu şeklinde yorumlamıştır (Sifakis 2005: 93-94).

Topluma karşı büyük suçlar işlemeseler de, devlet ya da sistem tarafından suçlu ilan edilen ve buna göre bir yaşam süren kişilerin fakirlikle ya da fakirlerle ilişkilendirilmesi, diğer birçok kahramanlık hikâyesinde de görülmektedir. Cezaevindeki bu kişilerin kahramanlaştırılmasına en yakın tipler, özellikle kırsal kesim hikâyelerinin kahramanları olan eşkıyalardır. Şehirleşmeyle beraber, merkezi yönetimden daha kopuk ve kontrolsüz bir yapı gösteren kırsal kesimde, çoğunlukla yönetime karşı çıkan kişilerdir eşkıyalar. Hâkimiyet

kurdukları bölgeler tarım ve hayvancılıkla geçinen, şehre göre çok daha fakir konumda bulunan kırsal kesimdir. Cezaevi ortamıyla benzerlik gösteren ilk nokta da bu ekonomik yönüdür.

Haydutların genel özellikleri zenginden alıp fakire vermeleri ya da genel anlamda yoksulluk çeken köylüye dokunmayarak; zengin, üst sınıf, egemen sınıfların mal ve mülklerine zarar vermeleridir (bk. Hobsbawm 1969). Mafya liderleri ya da kabadayılar bazı kişilerce tam anlamıyla fakir babası olarak görülmüşlerse de bazı yorumlarda cezaevi içindeki haraç kesen, haksız kazanç sağlayan yönleri de zaman zaman dile getirilmiş; hatta benzetmeler dahi yapılmıştır.

“Yani rüşvet doğru; yani şöyle, ekmeklerini, muhakkak gıdalarını verirlerdi. Tabiri caizse mafya babaları gibi orada büyük fareler, gemeler; mafya babası gibiydi, muhakkak bölüşürlerdi.” (Avukat)

Bu kişilerin “zenginlikleri”, “yardımseverlikleri”, “fakir babası” oluşları dışında halkın gözündeki bir başka vasıfları da “efendilikleri”dir. Bu özellikleri bu yazıda yer alan doğrudan alıntıların satır aralarına bakıldığında açıkça görülebilir. Böylece cezaevi kahramanları, maddi olduğu kadar davranışsal tavırlarıyla da olumlu bir imaja sahip görünmektedirler.

Cezaevi içindeki ekonomik yapıyı hareketlendiren bir başka unsur, Tarihi Sinop Cezaevinde çeşitli atölyelerin bulunmasıdır. Özellikle paraya ihtiyaç duyan, fakir ya da gönüllü kişiler, oldukça sıkı bir kontrol altında, mobilya, halı, dokuma vb. atölyelerde çalışmışlar ve para kazanmışlardır. Bu ekonomik sistem, kaçınılmaz ola-

rak kendi rekabet sistemini de kurduğundan, çekişmeler ve iktidar mücadelesi cezaevine, kavgalar, isyanlar ve hatta cinayetlerle yansımıştır. Bu konuda yerel halk arasında en öne çıkan hikâye Benli Tacî ve Abaza Basri arasındaki cinayetle sonuçlanan olaydır. Hikâyelerin tümü bir araya getirildiğinde kaynak kişilerin hikâyeyi Benli Tacî ya da Abaza Basri tarafından anlattıkları görülmektedir. Kahramanların arasında bir çekişme olduğu aşîkârdır; fakat bazı insanların haklı kahramanı Benli Tacî'yken; bazılarının ki Abaza Basri'dir.⁷

Bir kabadayı ya da külhanbeyi olmamasına karşın özellikle Sinoplu olduğu belirtilerek anlatılan Abaza Şahadettin'in hikâyesi de dikkat çekicidir. Abaza Şahadettin'i bu kadar popüler yapan cezaevi yaşamından çok, tahliyesinin ardından Sinop'ta herkesin gözünün önünde bir çocuk tarafından öldürülmesidir.

“Ben çocukken Abaza Şahadettin, çok cesur, gözü pek, kahraman bir insan olarak yani halk tabiriyle mert, cesur bir insan olarak [anlatıldı]. Onu tanıyanlar bize bizim çocukluk ve gençlik yıllarımızda bu şekilde naklettiklerini hatırlıyorum ben. (...) Onun tabi bugün çocuklarını tanıyoruz; işte genç, bize yakın yaşlarda insanlar. Sinop halkı tarafından iyi olarak tabir edilen insanlar arasındadır Abaza Şahadettin”(Gazeteci).

Emiroğlu'nun da belirttiği üzere “Eşkiya olabilmek için her zaman yüreklilik gerekir.” (Emiroğlu 2003:273) ve bu kişiler, yerel halk tarafından da mevcut düzene isyan edebildikleri için, yürekli, cesur, mert ve yiğit olarak kabul edilmektedirler. Kahramanlaştırı-

lan kişilerin hikâyelerine bakıldığında da, onlar için bu yüceltici sıfatların kullanıldığı görülmüştür.

Son olarak kabadayı, mafya lideri veya külhanbeyi olarak görülen kişilerin fiziksel yapılarına değinilebilir. Birçok kişinin gözünde bu kişilerin iri yapılı, yakışıklı, sert mizaçlı bir görünüşe sahip olarak hayal edildikleri; ancak onları zayıf ve güçsüz gördüklerinde derin hayal kırıklıkları yaşayabildikleri gözlemlenmiştir: “Görmek isterdim, göremezdim. Büyük müdür küçük müdür? Bizim gibi insan mıdır?”(Öğrenci)

“Öteki” Kahramanlar

Cezaevi imgesinin yarattığı kahramanlar, yasadışı davranışlar ve eylemler gerçekleştiren, bireysel olduğu kadar kamu suçları kabul edilen suçlara da karışmış ve hüküm giymiş kişiler olmalarına karşın halkın kahramanları olabilmişlerdir. Halkın tabiriyle “azıllıların” kaldığı bir cezaevi olarak bilinen Sinop cezaevinin diğer kahramanları, genellikle büyük suçlar işlemiş kişileri belli bir düzen ve disiplin içinde tutmakla yükümlü gardiyanlar ve diğer infaz memurları olabileceken, çoğunluğu hatırlanmamakta ya da onlar hakkında neredeyse hiç hikâye anlatılmamaktadır.

Ancak hemen belirtmelidir ki infaz memurlarından birisi, bir “kötü kahraman” olarak Sinopluların belleğinde kalmıştır: Burunsuz. Çocukluğunda geçirdiği bir ev kazasıyla yüzünde oluşan bir deformasyon nedeniyle kendisine halkın bu lakabı taktığı anlaşılan Burunsuz, uzunca bir dönem idam cezalarının gerçekleştirilmesinde infaz görevlisi olarak yer almıştır, halkın tabiriyle “sandalyeye

vuran kişi”dir: “yakında idam yok, parın da kalmamıştır” derdik.” (Esnaf)

Genellikle fakir olduğu için acınlan, ancak yaptığı iş, bir anlamda cinayet olarak kabul edilen Burunsuz’a, vefat edene kadar kuşku ve korkuyla bakıldığı anlaşılmaktadır. Burunsuz, fiziksel yapısı, ekonomik durumu, yaptığı iş ve güçsüzlüğüyle kahramanlaştırılan kişilere zıt özelliklere sahiptir. İslahevindeki çocuk mahkûmlara ya da yetişkin mahkûmlara on beş-yirmi koyun, beş on çuval pirinç, on beş yirmi küp tereyağı bağışlayan, hediyeler dağıtan kabadayılar, “fakir babası” kabul edilerek kahramanlaştırılırken, cezaevinde infaz görevini yerine getiren görevliler hatırlanmamakta ve kahramanlaştırılmamaktadır. Gardiyanlar arasında disiplini ya da bir başka özelliğiyle kahramanlaştırılan sadece Demir Ali bulunmakta; ancak yine ismi dışında hikâyesi de hatırlanmamaktadır.

Kahramanlaşmamanın bir başka örneği de siyasi mahkûmlar için geçerlidir. Düşünce suçluları olmalarıyla diğer mahkûmlardan ayrı tutulan siyasi mahkûmların, ismen hiç hatırlanmadıkları görülmüştür. İsmi bilinen ancak hakkında bir kahramanlaştırmadan söz edemeyeceğimiz tek kişi, Osman Deniz’dir. Osman Deniz, yerel halk tarafından ismi belirtilen tek siyasi mahkûmdur. İki arkadaşıyla beraber darbeye kalkışmış ve bu nedenle ölüm cezasına çarptırılmış ve üç yılını Sinop Cezaevinde harcamış fakat 1974’te affedilmiştir (bk. Deniz 2000). Onun hikâyesi hakkında yerel halk tarafından detaylı bilgi verilmemiş sadece bir süre cezaevinde kaldığı aktarılmıştır. Geline bu nokta, kah-

ramanların ya da anti kahramanların, kahramanlaşmasında hatırlamanın önemini de ön plana çıkarmaktadır.

Kahramanların Doğuşu

Tüm bu bilgiler, kahramanların yaratılmasını sağlayan bütün bu bilgilerin kaynağının ne ya da neler olabileceği sorusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunun ilk cevabı tabii ki cezaevine girmiş ve çıkmış kişilerin, cezaevi çalışanlarının, cezaeviyle meslekleri gereği bir şekilde bağlantılı bulunan kişilerin ve mahkûm yakınlarının aktardıkları hikâyeler ve olaylar olacaktır. Görüşme yapılan kişilerin, olayları ve kişileri anlatış biçimleri de göz önünde bulundurulursa, aslında satır aralarında bu sorunun bir diğer cevabı yatmaktadır.

Öncelikle yasal prosedürler nedeniyle yerel halkın cezaevine gelen ünlü bir kabadayı ya da mafya üyesini bilmesinin oldukça zor olduğu göz önüne alınır; bunu halka bildirebilecek ilk kaynak kaçınılmaz olarak yazılı ve görsel medyadır. Gerçekten de yerel halk, bu ünlü kişinin hangi suçu işlediğini, hüküm olunan ceza ve hangi cezaevine gönderileceğini medya aracılığıyla öğrenmiştir. Yanı sıra kaçma olayları veya teşebbüsler, cinayetler, kavga ve isyanlar da haber olarak yayınlanmıştır. Bu kanallardan sadece Sinop cezaeviyle sınırlı olmayan, hapishane ve suç yaşamıyla ilgili çoğu zaman detaylı olabilen birçok haber, birçok kişinin zihninde suç dünyasına ilişkin bir hayalin ya da tahminin doğmasını sağlayabilecek niteliktedir ki bazı kaynak kişilerin diğer cezaevlerindeki olaylarla ilgili küçük bilgiler de verdikleri görülmüştür.

Ancak cezaevindeki yaşama dair

fikrin ortaya çıkmasında esas etkenin daha ziyade sinema filmleri ile sağlandığı gözlenmiştir.

“Her cezaevinde var o [koğuş ağa-lığı]. Filmlerde falan vardır ya, tespih elinde, git oraya otur gibi söylemler filan. Yeni girenler ürker, korkar bir kenarda olur. O gibi durumlar filmlere yansımış, aynı ortam. (...) Ben yanımda oturan bayana dedim ki niye ondan izin alıyor dedim. O koğuş ağası dedi. Böyle bir heybetli duruyordu onların yanında. Daha güvende yani herkes onun komutasında.” (Ev Hanımı)

“Bazı filmlerde seyrediyoruz ya işte koğuş ağası, herkesin haracını (...) kesen kişiler de varmış yani, yokmuş diye değil. Anlatırlardı; annem anlatırdı; koğuşun ağası kesilmiş, işte mesela fakir fukaraya içerde baktığın zaman fakir fukara senin içerde her dediğini yapıyor.” (Esnaf)

“Kadir İnanır’ın oynadığı bir film var. Orada Tatar Ramazan, o bile burada. Onun yazarı burada yatmış. Tatar Ramazan diye birini burada gördü ve üretti ki yazıyor. Ben hâlâ seyredirim. İlk seyrettiğim heyecanla. Adam buraya belli evrelerden geçerek geliyor.” (İşçi)

Medya ve özellikle de filmlerin etkisini düşündüren bir başka unsur da görüşülen kişilerin bir bölümünün mafya, kabadayılar ve külhanbeylerinden bahsederken kullandıkları kelimelerin değişmesi ve daha çok yer altı dünyasının jargonunu tercih etmeleridir; örneğin “[E. S.] kaçıyor, işte Ankara’da zımbaladılar.” (Eski Mahkûm).

Bu jargonun öğrenilebilmesi için sinema kadar cezaevine girmiş mahkûmların da etkisinin olduğu bir

gerçektir. Buna rağmen televizyon ve sinemanın, yer altı dünyasıyla ilişkili bu kişilerin davranışlarının, kişiliklerinin, görünüşlerinin ve konuşma dillerinin hayal edilmesinde çok daha etkili bir aracı olabildiği açıkça gözlemlenmiştir.

Lakaplar

Kahramanlaştırılan kişilerin yaşamları ve yaşadıkları olaylar kadar lakapları da dikkat çekicidir. Bu aşamada cezaevi kahramanlarının lakapları iki gruba ayrılabilir.

(1) *Kişilik ya da Fiziksel Yapısına Yönelik Lakaplar*: Berbat Süleyman, Çakal Metin, Deli Hüseyin, Deli Yusuf, Benli Taci, Arap Kadir⁸ gibi kişilik yapısını ifade eden lakapları, bu kişilerin hikâyeleriyle olmasa da isimleriyle yerel halkın hafızasında kalmasını sağlamıştır. Kişilerin hikâyeleri çoğu kez tam olarak hatırlanmamakta fakat en azından isimleri söylenebilmektedir. Bu lakaplar, özellikle cezaevinin katı ve zor yaşantısını sembolize eden bir başka özelliklerdir. Cezaevi, şartları kadar sıra dışı mahkûmlarıyla anıldığı gibi, lakaplar da bu cezaevi dünyasına katkıda bulunmaktadır.

(2) *Etnik Kökenini İfade Eden Lakaplar*: Sinop cezaevi, Türkiye’nin birçok yerinden mahkûmu ağırlamış olduğundan, farklı etnik gruplardan mahkûmlara rastlanmakta ve bu kişilerin etnik kökenleri en açık şekilde lakaplarında yansıtılmaktadır: Abaza Basri, Abaza Şadettin, Çerkez Hüseyin, Kürt Hasan, Arnavut Cafer vb.

Buna paralel olarak, yerel halk arasında özellikle Çerkez, Abaza ve Gürcü kökenlilerin, geçmiş yıllardan beri yasadışı yaşama bir şekilde meyilli olduklarına dair kimi açıklamalara da rastlanmaktadır.

Lakaplar, bir etniyi, kişilik ya da fiziksel özelliği belirtebildiği gibi kahraman mahkûmlar ile diğer bazı mahkûmlar arasındaki farkı da çizebilmektedir. Örneğin işledikleri cinayetlerle ya da diğer suçlarla ün yapmış ve “canavar” lakabı almış olanlar, halkın kendilerinden en çok korktuğu, çekindiği ve yine cinayet işlemiş ya da cinayete karışmış mahkûmlardan ayırdığı mahkûmlardır. Niğde canavarı, Bolu canavar, Boyabat canavarı gibi isimler, Sinop hapishanesinde yattığı halk tarafından aktarılan kişilerdir. Onların hikâyeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Diğer mahkûmlardan ayrı tutuldukları ve “büyük” suçlar işledikleri aktarılmaktadır. Fakat canavar lakabının konuyu kamuoyuna taşıyan basın tarafından verilmiş olması daha muhtemeldir. Bu sınıflandırmaya girmeyen, buna rağmen anlatılarda yer alan tek isimse İdamlık Hasan’dır. İdam cezası almış veya infazını bekleyen birisini ifade etmektedir. Burada bu lakabın kişinin aldığı cezanın ve beraberinde üstlendiği psikolojik yükün ağırlığının belirtilmiş olabileceğini düşünülebilir.⁹

Adalet Anlayışı ve Kahramanlar

Kahramanların yaratılışında, halkın adalet anlayışının da etkili olduğu görülmüştür. Ancak yaratılan kahramanlara yaklaşım, yaşadıklarına ve davranışlarına bir anlamda “haklı bir gerekçe” yaratılması noktası, doğrudan halkın adalet anlayışıyla kesişmektedir. Halkın gözünde “kader mahkûmu” kavramıyla birleştirilebilecek mahkûm imgesi, içinde adalet sistemi ve insan yaşamını örtüştüren bir boyuta da sahiptir. Öncelikle yerel

halkta, adalet sisteminin hızlı ve tam işlemediğine dair yerleşik bir kanı bulunmaktadır. Cezaevinde, iftira, yalancı şahitlik veya daha geniş anlamda komploya kurban gidenlerin de bulunduğu dikkat çekilmektedir. Hapishanenin zor şartları, mahkûmlara yönelik acıma hissini arttırdığı gibi, çoğu zaman onların suçlarının unutulmasına ya da göz ardı edilmesine de sebep olabilmektedir. Öyle ki bu durum, kahramanları adeta aklamaktadır. Sonuç olarak gelinen aşamada “aklanan mahkûmlar”ın kahramanlaştırılması da kolaylaştırılmaktadır.

Bu yapı geçmişteki eşkıya triplemeleriyle benzerlikler göstermektedir. Çünkü eşkıyaların büyük çoğunluğu aslında kendi istekleriyle dağa çıkmamış, yaşadıkları bir haksızlık, istemeden içinde buldukları yasa dışı bir olay yüzünden bu konuma gelmişlerdir (Emiroğlu 2003:273).

Kahramanlaştırılan mahkûmların, “fakir ya da gariban babası”, “yardım-sever” ve “efendi” olarak nitelendirilmesi, işlemeyen ya da haksızlaşan adalet anlayışına da kendince bir çözüm getirmektedir. Yerel halka göre mahkûmlar, adalet sisteminin eksikleri kadar kaderlerinde var olanı yaşadıkları ya da kan davası gibi sebepler nedeniyle, gelecekte işlenecek suçun içine doğdukları için hayat açısından da adaletsizliğe maruz bırakılmışlardır. Kahramanlaştırılan mahkûmlar, bu kişilerin “babası”, “koruyucusu” ve “kollayıcısı” olarak ya da bizzat kendileri “baba” ve “koruyucu” bir kimliğe bürünerek, yasal adaletsizliğin yanında hayat adaletsizliğinin de üstüne çıkmaktadırlar.

“Külhanbeylikten yatandan kim-

seye zarar gelmez. Nerde çapulcu varsa ondan zarar gelir anladın mı ? O bilir yapacağı işi. Nerde çapulcu varsa ondan zarar gelir. Ayaktakımı deriz, onlardan zarar gelir insana. Hapishane yatmışsa oturmasını, kalkmasını konuşmasını bilir.” (Eski Mahkûm)

Kahramanlık için yasa dışı bir eylem yapmaya ilişkin bu görüşme alınması, toplumsal anlamda kahramanın belirmesinde önemli bir farkın da gözetildiğini göstermektedir. Boratav'ın da belirttiği gibi “(...) halk kahramanını seçer. Bir tavuk hırsız, elbette hiçbir zaman Koroğlu ya da Çakırcalı gibi kahraman ilan edilmez” (Boratav 1982:132). Bu kaygı, sınıflandırmaya da yansımış, örneğin Batı Anadolu'da “zenginden alıp fakire veren; yoksulu, kimsesizi¹⁰, düşkünü, koruyan; hayır hayrat gibi erdemli işler yapan efeler ve zeybekler (...) diğer yağmacı ve çapulcu takımına¹¹ ise yöresel deyimiyle “çakal” veya “çalıkakıcı” denilmiştir.” (Avcı 2004: 145).

Bütün bu süreç, suç olgusunun ve hapishane içi eşitsizliklerin silindiği, masalsi bir ortam yaratmaktadır. Sinop Cezaevinde görüleceği gibi hapishane, mahkûmları –ya da “tehlikeli mahkûmları”- saklayan ve kapatan ve insanları doğrudan bir zarardan koruyan bir alan olarak işlev görmektedir.¹² Bu hali de onun, yerel halk tarafından hayal edilmesini kolaylaştırmaktadır. Yanı sıra acıma hissinin oldukça yoğun biçimde gözlemlendiği adalet anlayışı, kader mahkûmlarının *aklanarak* kahramanlaştırılmasının da yolunu açılmaktadır.

Hobsbawm sosyal haydutların kesinlikle –lordun adamları hariç- kendi bölgelerindeki insanlara zarar verme-

diklerini ve onları *sosyal* yapan özelliğinin de bu olduğunu belirttiği küçük bir ayrıntı, kahramanlaştırmanın bir başka boyutunu işaret etmektedir. Öncelikle cezaevi, aynı zamanda suçlu olan bu kahramanlaştırılan kişileri toplumdaki uzak tuttuğu için, topluma zarar verme olasılıkları bulunmamaktadır. Cezaevi içinde ise mevcut rekabet ortamı “kahramanların” içe dönük özelliklerini gösterebilmektedir. Ancak dikkat edilirse cezaevindeki bu kişilerin kahramanlaştırılması süreci daha ziyade cezaevi dışında, toplum içinde gerçekleşmektedir ve bu toplum da bu kişilerden zarar görmemektedir. Arap Kadir, E. A. gibi kişilerin kahramanlıklarıysa, genel profilin dışındadır; onlar “kaçılmaz bir yerden kaçabilen kahramanlar”dır. Yanı sıra bu kişilerin hikâyeleri korkunun açığa çıktığı ana noktalardır. Çünkü Hobsbawm'ın detay olarak belirttiği gibi “bir sosyal haydudun kendi bölgesindeki köylülerin hasadını çalması düşünülemez bile” (Hobsbawm 1969: 14).

“Kendine has tutum ve davranışlara sahip olan, gerçek ya da hayali bir insan olarak tanımlanan” (Klapp 1948: 135) kahraman figürüyle, Tarihi Sinop Cezaevinin bellekte kalan kahramanları arasındaki örtüşen en belirgin yanı bu “kendine has”lıklarıdır. Cezaevi kahramanlarının en kendine has özelliği, işledikleri cinayet(ler), verdikleri cinayet vb. emirleri ve kurdukları güç sistemidir. Bazı kahramanların zaman zaman medya aracılığıyla devlet adına çalışmış olduklarını açıklamaları bir başka güç ve kahramanlık odağı olarak düşünülse de yerel halk tarafından bu yönlerine hiç vurgu yapılmamıştır. Buradan şöyle bir sonu-

cun izlerine ulaşılabilir: Kahramanı hatırlamak, onu hatırlatan özelliklerine bağlı görünmektedir. Bu özelliklerse, aynı zamanda kahramanlaştırılma biçimlerini de ortaya çıkarmaktadır: hikâyeler, medya, fakirlere yardım ve kurdukları güç sistemi. Bu durum, Haldun Taner'in ünlü Keşanlı Ali Destanı eserinde Keşanlı Ali'nin sözlerini de hatırlatmaktadır: "Destanı yalan komak olmaz."(...) "İnsanlar ölür, destanlar kalır" (Taner 1998: 123).

Sonuç

Özetle genel teorik çerçevesiyle masal, destan, efsane vb. anlatılarda yer alan kahramanlar ve bunların kahramanlaştırma biçimleri, bir ulus ya da halkı birbirine bağlayan bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan kahramanların ve kahramanlaştırmanın sosyal süreçleri, cezaevi kahramanlaştırmalarıyla kimi noktalarda benzerlik gösterirken; anlatı sürecindeki merkezî ortamın cezaevi olması nedeniyle, büyük oranda da farklılıklar göze çarpmaktadır. Fakat en azından kahramanların âdeta bir mitin, hikâyenin ya da kitabın kahramanı gibi hafızadaki anlatılarla Sinop cezaevini yaşatan kişiler oldukları söylenebilir.

Bu aşamada, Tarihi Sinop Cezaevindeki kahramanlarla, efsaneleşmiş kahramanlar arasındaki en önemli fark, cezaevi kahramanlarının herhangi bir sosyal hareketin ya da ulus kahramanı olmamalarıdır. İçlerinden bazılarının medyada bunu zaman zaman dile getirmiş olmaları da belki bu kahramanlaşma sürecinde etkili olması beklenen bir unsur olarak düşünülebilir. Fakat halkın belleğine bakıldığında, bu kahramanlara cezaevi ya da

suç dünyasıyla sınırlı bir kahramanlık tanındığı görülmüştür.

Bunların yanında çalışmanın genelinde de görüleceği gibi, kadın mahkûmlar arasından kahramanlaştırılan bir kişi bile bulunmamaktadır. Yerel halk tarafından cezaevinde az sayıda kadın mahkûmun kaldığı aktarılmış; ancak onlar hakkında herhangi bir hikâye anlatılmamış, sadece el işi yaptıkları ve bunların şehirde satıldığı aktarılmıştır. Cezaevinde az sayıda kadın mahkûmun tutulmasının beraberinde, toplumun geneline hâkim olan ataerkil yapı ve bu bağlamda kadınlara biçilen annelik, hanımefendilik, uyumluluk ve uysallık gibi vasıflara uymayan kadınların dikkate alınmadığı bu sonucun sebebi olarak düşünülebilir. Çünkü kan davası, namus cinayetleri vb. suçlarda aktif rolün erkeklere ait olduğu görülmüştür. Cinayet nedeniyle Sinop cezaevinde kadınların yatmış olduğu söylenmişse de "azılı" sınıfına sokulmuş, sıra dışı cinayet hikâyeleri olan eski ya da yeni herhangi bir kadın mahkûm Sinopluların hafızasında bulunmamaktadır.

Sonuç olarak yoksulun, kimsesizin yayında olan; adaletsizliğin karşısında, gerekirse intikam alan, güçlü, saygın tavrıyla halkın aklında geçmişten beri şekillenmiş olan kahraman figürü, bu araştırmada, cezaevindeki ünlü mahkûmların –mafya liderlerinin, kabadayılının- kahramanlaştırılmasıyla karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, halkın intikama kadar varabilen adalet beklentisini ve yoksulluk sıkıntısını bir kahraman üzerinden dile getirdiğini de göstermiştir.

Son olarak bu araştırma pencere-

sinden bakılırsa bu büyük hikâyenin esas kahramanı, zor koşulları, binlerce hikâyeyi içinde saklayan tarihi yapısı ve deniz kenarındaki mağrur duruşuyla Tarihî Sinop Cezaevinin kendisidir. Geniş çaplı bir restorasyona ihtiyacı olan bu tarihî binanın iç duvarları, binlerce hikâyeyi sakladığı gibi, dış duvarları da dışarıdaki insanların hafızalarında kalanlara şahittir. Zaman, bu hikâyeleri değiştirecek ve kahramanlara yeni özellikler katacak bir hızla akmaktadır.

NOTLAR

- 1 Bu kalıpların Türk halk anlatılarıyla karşılaştırmaları için bk. Oğuz 1998 ve 1999; Köse 1999 ve 2000; Çobanoğlu 1999. Yanı sıra Ocak'ın Sarı Saltık çalışması da (2011) tarihsel bir kahramanın mitik kahraman özelliklerini ortaya koyması bakımından bir örnek olarak gösterilebilir.
- 2 Henüz restore edilmemiş haliyle, rutubetin verdiği zararlar giderek daha kötü olan bina, hapisane olarak film (Plato Film, *Pardon*, 2004) ve TV dizilerinde (ATV *Köpek*, 2005; ATV *Parmaklıklar Ardında*, 2007-2010) set olarak kullanılmıştır.
- 3 Sözü edilen alan çalışması, ODTÜ Türk Halk Bilimi Topluluğu ile 4-11 Eylül 2005 yılında yapılan geniş çaplı bir alan araştırmasının parçasıdır. Araştırma ekibi, şehirde farklı sınıflardan ve meslek gruplarından birçok kişi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Cezaevinde çalışmış veya cezasını geçirmiş kişilerden, cezaevine komşu ya da uzakta oturan kişilerde kadar geniş bir çerçevede görüşülen kişiler makalede, 'yerel halk' olarak adlandırılmıştır. Yanı sıra konunun daha iyi anlaşılması için görüşmelerden yapılan bazı alıntılar aktarılmış; ancak güvenlikleri nedeniyle kaynak kişilerin sadece meslekleri veya özellikleri belirtilmiştir.
- 4 Kahraman tanımlarıyla ilgili olarak bk. Currie, 2002; Antonaccio, 1994 ve son olarak Eliade 2003:347-348
- 5 Köroğlu'yla ilgili olarak birkaç esere bakılabilir: Boratav, 1931; Köroğlu Seminer Bildirileri, 1983
- 6 Kumar yasak olduğu için para yerine zengin kişilerin imzalarını taşıyan ve para yerine geçen kâğıtlarla kumar oynatıldığı anlatılmıştır (Eski Mahkûm). Bu durum, zengin mahkûmların ekonomik egemenliklerini ortaya koyan bir başka örnek olarak kabul edilebilir.
- 7 Yerel halkın varyantlarıyla ve yorumlarıyla anlattığı olay, genel hatlarıyla şöyledir: Benli Tacî, Çerkez Hüseyin'i yaralamış fakat ardından, tahliyesine bir gün kalan genç bir adamı öldürmüştür. Bu nedenle de hücre cezasına çarptırılmıştır. Çerkez Hüseyin, Abaza Basri'den Benli Tacî'yi öldürmesini istemiştir. Ani bir saldırı ile Abaza Basri, Benli Tacî'yi hücrelerinde öldürmüştür. Ersoy, eski bir mahkûmdan yaptığı alıntıya dayanarak, Benli Tacî'nin ölümünden sonra Abaza Basri'nin hapisanedeki en güçlü mahkûm olduğunu aktarmaktadır (Ersoy 1997:54)
- 8 Bu kişinin ismi Arap Kadir olmasına karşın, açıklamalar onun Arap olmaktan çok esmer tenli olduğu için bu ismi aldığını göstermektedir. Bu fiziksel özelliği nedeniyle, bu sınıflandırmada yer almıştır.
- 9 Türkiye'de son idam cezası Ekim 1984'de gerçekleştirilmiş ve daha sonraki idamlar Meclis tarafından fiilen ne onaylanmış ne de gündeme getirilmiştir. 2002 yılında ise idam cezası kaldırılmıştır. Şahabettin Ovalı 1982 yılında Sinop Tarihî Cezaevinde idam edilen son kişidir (Ersoy 1997:91) ve bu idam, yerel halk tarafından halen hatırlanmakta, hatta Türkiye'nin son idamı olarak belirtilmektedir.
- 10 Gerçekleştirilen görüşmelerde ve sohbetlerde, Sinop cezaevinde kalmış bazı mafya liderlerinin, zengin mahkûmları ve bazı kabadayların, cezaevi içerisinde ayrı bir bölüme bulunan İslahevi'ndeki mahkûm çocuklara dönem dönem giysi ve yiyecek yardımları yaptıkları aktarılmıştır. Görüşülen kişilerin bu bilgiyi verirken, bu davranışı olumlu karşıladıkları ve övdükleri de gözlemlenmiştir.
- 11 Buradaki çapulcu adlandırması çok önemli bir noktayı işaret etmektedir. 'Çapul' yani başıboş birliklerin girdikleri yerde yaptıkları yağma yapan çapulcu (TS 1969:152), halka zarar verirken, kahraman eşkiyalar, zenginlere yönelmekte ve onlara karşı suç işlemektedirler. Kahramanlar halka, yani çoğu kez içinden çıktıkları gruba doğrudan zarar vermemektedirler; yer altında ve görünmez bir dünyada yaşamaktadırlar ve bu da onları diğer suçlulardan ayırmaktadır.
- 12 Bu yaklaşım Foucault'nun hapisane ve disiplin yorumlarını hatırlatmaktadır (Foucault 1992). Ancak kahramanlaştırma bağlamında düşünüldüğünde, mahkûmlar, hapisane ve disiplin, "dışardaki" insanlar açısından yeniden okunmaktadır. Dolayısıyla burada, "kapatılma"nın "dışardaki" insanlara yansımaları öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Antonaccio, Carla M. "Contesting the Past: Hero Cult, Tomb Cult an Epic in Early Greece". *American Journal of Archeology* 98, 1994, 389-410.
- Avcı, Ali Haydar. *Zeybekler ve Zeybeklik Tarihi* İstanbul: E Yayınları. 2004.
- Barkey, Karen. *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*. London: Cornell University Press, 1994.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- . *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayıncılık. 1982.
- . *Koroğlu Destanı*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- Civitello, Linda. *Cuisine & Culture: A History of Food and People*. New Jersey: John Wiley & Sons, 2008.
- Currie, Bruno. "Euthymos of Locri: A Case Study in Heroisation in the Classical Period". *The Journal of Hellenic Studies* 122, 2002, 24-44.
- Çakmaköğlü, Alev. *Sinop Hapishanesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 2004.
- Çobanoğlu, Özkul. "Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Halk Kahramanı Kalıbı ve Sosyo-Psikolojik İşlevleri". *Millî Folklor* 5 (41), 1999, 29-35.
- . *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları. 1999.
- Deniz, Osman. *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*. Yasemin Bradley, hazl., İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
- Dorson, Richard M. *American Folklore*. Chicago: The University of Chicago Press, 1977.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnancılar ve Düşünceler Tarihi I*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabaalçı Yayınevi, 2003.
- Emiroğlu, Kudret. "Eşkiyalık". *Antropoloji Sözlüğü* Emiroğlu, Kudret ve Suavi Aydın, der. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları s.273-276, 2003.
- Ersoy, Tolga. *Sinop'un Hanı: Sinop Hapishanesinin Tarihi ve Edebiyattaki Yeri*. İstanbul: Sorun Yayınları, 1997.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Hobsbawm, Eric. *Bandits* New York: Delacorte Press, 1969.
- Klapp, Orrin E. "The Creation of Popular Heroes". *The American Journal of Sociology* 2 (54) 1948, 135-141.
- . "The Folk Hero". *The Journal of American Folklore*. 243 (62), 1949, 17-25.
- Konukçu, Enver. "Koroğlu"nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasi Durumu (XVI.-XVIII. yy'lar)" *Koroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırması Yayınları No:47, 53-66, 1983.
- Koroğlu Seminer Bildirileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırması Yayınları No:47, 1983.
- Köse, Nerin. "Lord Roglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kococaş". *Millî Folklor* 6 (43), 1999, 19-23
- . "Raglan'ın "Geleneksel Kahraman Kalıbı" ve Türk Hikâyeleri". *Millî Folklor* 6 (45), 2000, 22-39.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XII. Yüzyıl)*. Gözden Geçirilmiş ve Yeniden Düzenlenmiş 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Oğuz, Öcal. "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat". *Millî Folklor* 5 (41), 1999, 2-8.
- . "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han". *Millî Folklor* 5 (40), 1998, 2-6.
- . "Karacaoğlan: Anlatıcılar ve Biyografiler". *Millî Folklor* (93), 2012, 53-61
- Özkaya, Yücel. "Koroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti". *Koroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara: Milli Folklor Araştırması Yayınları No: 47, 67-70, 1983.
- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*. Trans.: Laurence Scott, Austin: University of Texas Press, 1968.
- Raglan, Lord FitzRoy Richard Somerset. *The Hero: A Study in Tradition, Myth and Drama* NY: Vintage Books, 1956.
- Sifakis, Carl. *The Mafia Encyclopedia*. New York: Facts on File, 2005.
- Taner, Haldun. *Keşanlı Ali Destanı-Bütün Oyunları I*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 7. Basım, 1998.
- Türkçe Sözlük* [TS]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1969: 293.
- Ünal, Mehmet Ali. "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazası". *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri III. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 795-806, 1999.
- Uysal, Ahmet Edip. "İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Koroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler". *Koroğlu Semineri Bildirileri*. Ankara: Milli Folklor Araştırması Yayınları No:47, 91-102, 1983.